

Б.М. Андрушків, д.е.н., проф.

Н.Б. Кирич, д.е.н., проф.

О.Б. Погайдак, к.е.н., с.н.с.

Л.М. Мельник, к.е.н.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Г.М. Тарасюк, д.е.н., проф.

Житомирський державний технологічний університет

ЗЕМЛЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРОДУКТ, ОБ'ЄКТ ОРЕНДИ ТА МОЖЛИВИЙ ЕКВІВАЛЕНТ ОБМІНУ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПІДХОДІВ МОЖЕ ПОСИЛИТИ ЕКОНОМІЧНІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС

Розкрито широкі можливості використання землі як чинника та ресурсу забезпечення стабільності функціонування не лише переробних підприємств, а й господарської та фінансової стабільності функціонування національної економіки загалом і на цій основі досягнення сталого розвитку суспільства.

Виявлено причини виникнення застійних явищ у реформуванні аграрного сектора економіки, техніко-економічні чинники впливу на організаційне забезпечення ефективного використання наявних засобів, трудових, матеріальних, цінових, фінансових ресурсів у цій сфері суспільного виробництва.

Здійснено розробку заходів з формування принципів керування ними, систематизовано критерії та визначено показники господарсько-фінансової стійкості аграрних формувань та підприємств. Визначено вплив державної політики на розвиток реформ у сільському господарстві. Дано пропозиції з удосконалення системи економічних методів управління техніко-економічними факторами на різних рівнях управління.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, земля, ресурс, переробна промисловість, чинники, ЄС.

Постановка проблеми. Україна за своїми ресурсними можливостями (маємо на увазі такий ресурс, як земля – гумус) потенційно може стати найбагатшою державою світу, бо володіє третиною найціннішого ресурсу планети – чорноземом. Справедливе та ефективне використання землі як найбільш гуманного, невичерпного, екологічно чистого, відновлювального ресурсу, та науково обгрунтоване ведення сільського господарства за повноцикловою системою: вирощування сільгосппродукції–переробка сировини–реалізація впровадження інноваційно-логістичних підходів, можуть зробити українців найбагатшими у світі!

В умовах вступу нашої держави асоційованим членом Європейського Союзу, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, земельний чинник може стати важелем поживлення соціально-економічних відносин, стабільності економіки, благополуччя українського народу і т. д. Власне ці та інші обставини обумовлюють актуальність та своєчасність розглядуваної у даній статті проблематики.

Порівняльний аналіз впливу ресурсних чинників на стабільність функціонування економіки. Для прикладу, первинний аналіз, використання у різних державах найважливіших ресурсів як чинників благополуччя та стабільності економік показує різні результати. Наприклад, в Об'єднаних Арабських Еміратах таким ресурсним чинником виступає нафта. Не лише у Єгипті, а і в арабському світі загалом найважливішим чинником функціонування економіки теж є нафта. В Китаї розвивається промислове виробництво та сільське господарство на зрошувальних землях. У США промислове виробництво, бізнес тощо. В Росії, крім нафти, суттєво на економічні відносини впливав і впливає ліс.

Цікавим у цьому відношенні є Єгипет, більша частина якого розташована на околиці стародавньої Африканської пустельної платформи. Тут виділяються обширні плато Лівійської пустелі (займає близько 60 % території країни) на захід від Нілу, плато Аравійської пустелі на сході, витягнуте з півночі на південь між долиною Нілу і Червоним морем, а на крайньому південному сході – північна периферія – плато Нубійської пустелі [13].

Багато районів Єгипту взагалі позбавлені ґрунтового покриву, особливо західні, де панують рухливі і напівзакріплені піски та кам'янисті поверхні. Там, де випадають дощі і є умови для зростання мізерної рослинності, формуються скелетні ґрунти.

До 1970-х рр. найважливішою статтею експорту Єгипту була бавовна, потім лідерство перейшло до нафти, що зберігає провідну роль у національному експорті. У 1992 р. частка нафти в експорті становила 51 %.

Більшість оброблюваної землі в Єгипті знаходиться в долині Нілу. Родючі алювіальні ґрунти разом з тривалою інсоляцією (освітлення сонячним промінням) створюють винятково сприятливі умови для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур. Розміри традиційних селянських господарств невеликі. Приблизно дві третини всіх сільськогосподарських угідь становлять господарства по 2 га кожне. Як правило, земля належить селянину, який її обробляє. Багато господарств здаються в оренду, і орендар розраховується з власником або грошима, або в натуральній формі – частиною врожаю.

Реформування сільськогосподарського сектора економіки почалося в 1986 р. У 1995 р. державою контролювалися лише ціни на бавовну і цукрову тростину. Єгипет найбільш конкурентоспроможний у виробництві таких культур як томати, пшениця, бавовна, рис, картопля, кукурудза, бобові, цукровий буряк і фрукти. Рівень самозабезпечення пшеницею до 1995 р. зріс до 50 %.

Об'єднані Арабські Емірати, більшу частину території яких теж займають солончаки та піщані пустелі, на заході розташовані піщані і кам'янисті пустелі, на сході і північному сході – гори Хаджар. Від затоки Ель-Удайд, що біля основи півострова Катар, простягаються рухомі піщані дюни, вздовж узбережжя поширені плоскі безплідні солончаки.

Велика частина території ОАЕ являє собою пустельну рівнину. На сході вона переходить в кам'янисте плато (вис. до 1127 м), на півдні зливається з піщаною пустелею Руб-ель-Халі, а на заході переходить в кам'янисту пустелю Ель-Джафура.

Сільське господарство становить незначний відсоток ВВП країни. З моменту виникнення єдиної держави уряд заохочує розвиток цієї галузі. Головна культура – пальма, культивується в основному в оазисах і на узбережжі. Вирощуються фініки й овочі. Докладаються зусилля для самозабезпечення країни зерном, але цьому перешкоджає нестача прісної води.

Інтенсивний розвиток землеробства призвів до виснаження підземних водних ресурсів і засолення ґрунтів – кілька ферм були змушені припинити своє існування. З 1979 по 1985 рр. виробництво сільськогосподарської продукції зросло в шість разів. Але і на початку 1990-х рр. ОАЕ змушені були імпортувати близько 70 % продовольства [13].

У сільському господарстві Північної Африки провідним є землеробство, що залежить від штучного зрошення. Так, у Лівії будують «велику штучну ріку» – водовід приблизно 1200 км, яким підземні води Сахари буде спрямовано у прибережну зону. Оброблювані площі займають 18,2 млн. га – менше 5 % території регіону.

Аграрні відносини охоплюють різноманітні традиційні та сучасні форми землеробства й землекористування. Для особистого споживання вирощують звичайні продовольчі культури, особливо зернові, з використанням традиційних знарядь праці (мотика, плуг без відвалу). Значно поширені земельна оренда, найом безземельних і малоземельних селян-фелаків та батраків.

Більшість посівних площ зайнято зерновими культурами: тверда та м'яка пшениця, кукурудза, ячмінь, рис, сорго й просо. Вирощують також бобові та цукрову тростину.

Однією з провідних сільськогосподарських культур східних територій регіону є бавовник (вирощують цінні довговолокнисті його сорти). За виробництвом бавовни Єгипет посідає 1-ше місце в Африці (0,5 млн. т), а за зборами високоякісних довговолокнистих сортів – 1-ше місце у світі.

У пустельних оазисах культивують фінікову пальму (найвищі врожаї збирають в Алжирі та Лівії). Мавританія й Судан спеціалізуються на вирощуванні арахісу.

В Китаї, як і в сусідній Індії, найбільші в світі розміри штучно зрошуваних земель – 50–60 млн. га. У Східному Китаї зараз за рахунок цього чинника годується 1,2 млрд людей, а одні й ті ж землі використовуються вже упродовж 2500 років і не виснажуються [13].

Вартість виробленої продукції зараз на 1/3 перевищує показник США і є найбільшою в світі. В США один зайнятий обробляє 70 га землі, в Китаї – лише 0,3 га. В США один зайнятий годує ще 100 чоловік свого населення і країна є найбільшим у світі експортером сільськогосподарської продукції. В Китаї один зайнятий годує лише 3,5 чоловіка й експорт продукції є мінімальним.

При всіх позитивах хочемо зауважити великий ризик ведення господарства в державах, де основним економічним чинником є нафта, що значною мірою там залежить від енергозабезпечення. Наприклад відключення енергозабезпечення (електрики) може паралізувати нафтовидобуток. Зупинка зрошування сільгоспугідь може привести до загибелі рослин тощо.

В Україні кажуть, що перспективним для держави (інерційно) у промисловій сфері є розвиток машинобудівної, авіабудівної галузі тощо. Тим часом забуваємо про такий гігантський гуманітарний ресурс як чорнозем (гумус), що, на відміну від всіх інших природних ресурсів, формується тисячами і

мільйонами років, є не лише життєзабезпечуючим, а й відтворюваним, перспективним, екологічним, пріоритетним, стратегічним, гуманітарним і ще можна назвати багато показників у користь цього унікального ресурсу. Він дає підстави для функціонування потужної переробної промисловості у інноваційно-логістичному ланцюзі, визначення пріоритетів та напрямів розвитку агропромислового комплексу, вирощування сільськогосподарської продукції, переробка сільгоспсировини, реалізація готової продукції тощо (рис. 1).

Довідково. За повідомленнями Світової Вікіпедії, більша частина території України розташована у західній частині Східноєвропейської рівнини, що займає 95 % території України. Завдяки теплому клімату, гарному рельєфу (близько 60 % сільськогосподарських угідь є рівнинними, а ще 35 % мають кут нахилу в діапазоні між 1° та 3°) та наявності великих площ чорнозему (третина світових запасів), в Україні надзвичайно сприятливі умови для сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарські угіддя займають приблизно 60 % всієї території України. Територія України поділена на три природнокліматичні зони: Полісся, Лісостеп, Степ.

Найбільш родючими ґрунтами не тільки в Україні, а й у світі є чорноземні. Гумусний шар в них може досягати 120 см! Про їхню родючість колись казали: «Земля така добра, що посадиш оглоблю, то виросте тарантас».

Землі, що використовуються людиною для її потреб, утворюють земельні ресурси (земельний фонд України). Вони використовуються у сільському і лісовому господарстві, на них зводяться житлові будівлі й промислові об'єкти, прокладаються транспортні шляхи. Частина земель покрита природними і штучними водоймами, що також використовуються у господарських цілях.

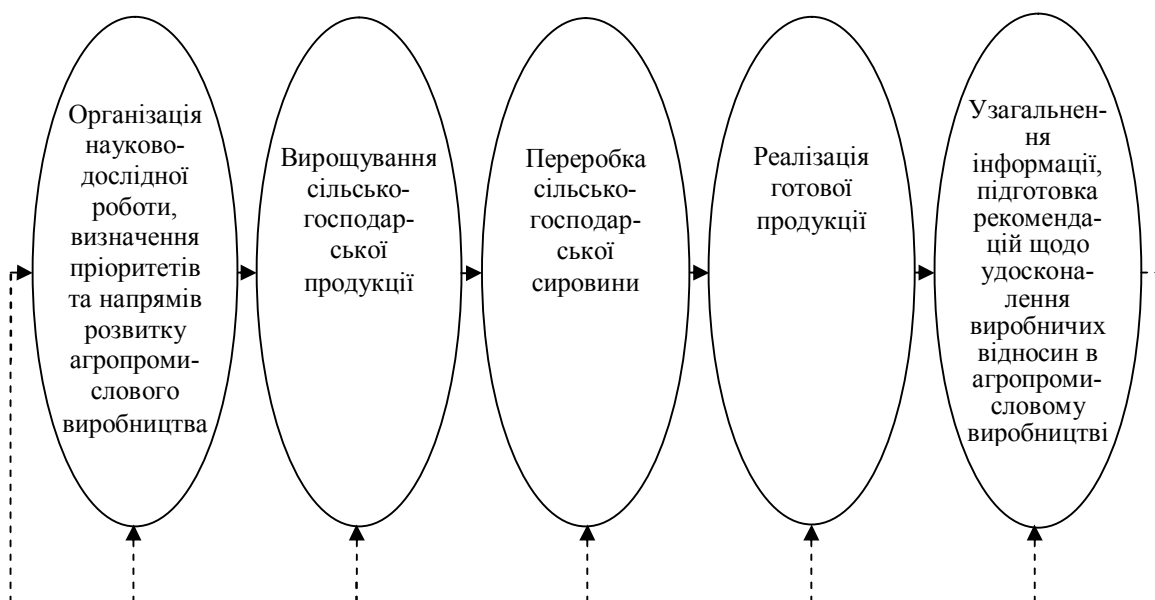

Рис. 1. Інноваційно-логістичний ланцюг організації ефективного використання земельних ресурсів

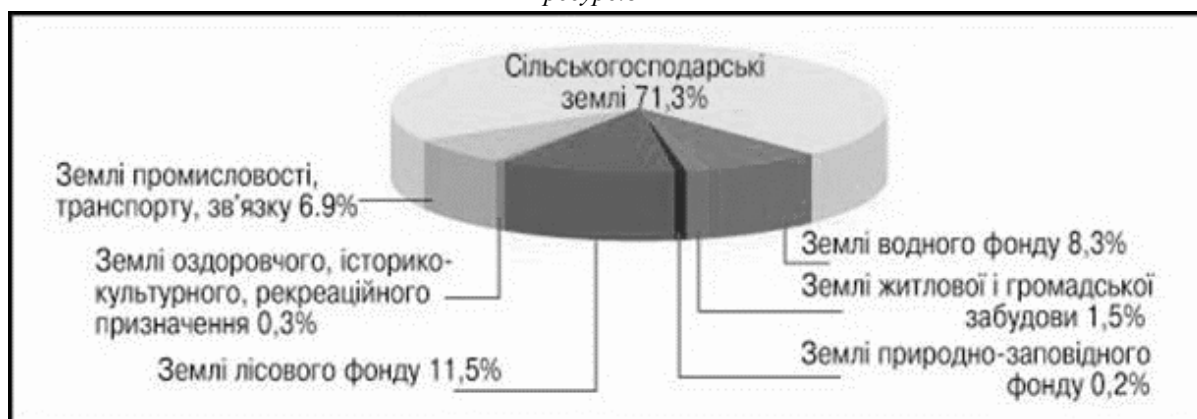

Рис. 2. Структура земельного фонду України

Постановка завдання. Для організації ефективного використання земельного ресурсу в Україні як чинника підйому благополуччя населення, необхідно провести ряд соціально-економічних, законодавчо-правових, адміністративно-організаційних заходів та реформ. Наприклад, законодавчо забезпечити функції землі, за аналогією грошей, які є не лише засобом платежу, ціною товару, а і еквівалентом обміну тощо.

Наявність власне земельних ресурсів, їх якість та ефективне використання можуть і повинні визначати твердість національної валюти надійність відносин, авторитет держави, забезпеченість і незалежність від державного бюрократичного апарату та інших політичних чинників громадян нашої держави. Земельний чинник може виступити важелем підняття з колін селянина як генофонду України.

Надзвичайно важливу роль на першому етапі може відіграти гуманізація кінцевих результатів сільського господарства та агропромислового виробництва загалом і зокрема виробництва екологічно чистої вирощеної на органічних добривах конкурентноздатної харчової продукції.

На Міжнародному семінарі: «Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу» (Львів, 31 березня 2004 р.) розглядалася актуальна проблематика сертифікації органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє. З доповіддю виступив Віктор Вовк, к.ф.-м.н., директор Програми євроінтеграції та сталого розвитку Інституту громадянського суспільства консультант з питань сталого розвитку комітетів Верховної Ради України, у якій він здійснив огляд світових тенденцій розвитку органічного сільського господарства, у якій запропонував (з врахуванням світового досвіду) під «органічним (екологічним) сільським господарством розуміти агровиробничу практику, яка:

- не використовує синтетичних хімікатів (добрив, пестицидів, антибіотиків тощо);
- здійснює мінімальну оранку ґрунту;
- не застосовує генетично модифікованих організмів (ГМО) та охоплює різні сфери – не лише рослинництво, а й тваринництво, птахівництво, й тощо без яких неможливе виготовлення повноцінного органічного добрива» [13].

Органічне сільське господарство за своєю суттю є багатофункціональною агроекологічною моделлю виробництва і базується на менеджменті (плануванні й управлінні) агроєкосистем. З метою підвищення продуктивності виробництва та якості продукції максимально використовуються біологічні чинники збільшення природної родючості ґрунтів, агроекологічні методи боротьби зі шкідниками і хворобами, а також переваги біорізноманіття, зокрема місцевих та унікальних видів, сортів, порід тощо.

У ширшому контексті, так зване органічне сільське господарство – це практична реалізація в сфері аграрного виробництва загальної концепції «сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку», що задовольняє харчові та промислові потреби сьогодення з урахуванням екологічних чинників. Його суспільні блага включають, зокрема:

- незалежність від промислових хімікатів, зменшення енергоємності агровиробництва, суттєве зниження виробничих витрат і залежності від зовнішнього фінансування;
- екологічні переваги – мінімізація негативного впливу на довкілля через запобігання деградації земель (ерозії, підвищеної кислотності, засоленості), збереження та відновлення їхньої природної родючості; припинення забруднення водних басейнів і підземних вод, очищення джерел питної води від токсичних хімікатів, зменшення викидів в атмосферу парникових газів та зв'язування вуглецю;
- збереження біорізноманіття та генетичного банку рослин і тварин, відмова від домінування монокультур, утримання тварин у наближеному до природного середовищі;
- розвиток місцевих, національних та міжнародних ринків органічної продукції, сприяння справедливій міжнародній торгівлі;
- збільшення кількості робочих місць у сільській місцевості, нові перспективи для малих фермерських господарств та сільських громад, зокрема у викориненні злиднів;
- підвищення самостійності та відповідальності аграрних виробників у процесі прийняття управлінських рішень, сприяння інноваційним сільськогосподарським дослідженням, підвищення ролі місцевих знань та ініціатив;
- здорові, екологічно чисті та повноцінні продукти харчування [13].

На нашу думку, вислів ведення «органічного сільського господарства» не цілком коректно відображає суть справи. За нашим переконанням вислів: «вирощування екологічно чистої продукції з використанням органічних добрив», більш точно відображає суть справи. Враховуючи використання попередніх термінів у відносинах із зарубіжними партнерами, ми і надалі, тимчасово, у цій статті будемо його використовувати.

Світова практика екологічно чистого аграрного виробництва. На сьогодні під органічне сільське господарство в світі виділяються великі площі земель: в Європі – 5,1 млн. га, Північній Америці – 1,5 млн. га, Латинській Америці – 4,7 млн. га, а в Австралії – цілих 10,6 млн. га. В Європі частка земель, переведених на органічне землеробство, значно зросла за останні роки, чому сприяла започаткована в

1993 р. спільна політика ЄС щодо підтримки фермерів у перші роки після переходу від звичайного до органічного агровиробництва: середній показник у країнах ЄС досяг близько 4 %, в Австрії та Італії він сягнув 8 %, а в Швеції, яка є європейським лідером, – майже 12 %. У Швейцарії частка таких земель також є однією з найбільших – понад 10 % [13].

Ситуація на світових ринках продовольства свідчить про зростаючу зацікавленість споживачів у здоровому та повноцінному харчуванні разом з безпосереднім внеском в збереження природного довкілля. В багатьох країнах світу, передусім у США та ЄС, вже діють ринки органічної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, а також створена й успішно функціонує відповідна інфраструктура сертифікації, маркетингу та реалізації. Мотивація споживачів продукції вирощеної на органічних екологічно чистих добривах поєднує такі вимоги та очікування:

- здорове та екологічно безпечне харчування;
- вищі смакові якості;
- збереження природного середовища в процесі виробництва;
- не містить у собі генетично модифікованих організмів;
- зв'язок з виробником – місцевий чи регіональний, або навіть прямий;
- висока якість продуктів та їхня свіжість.

Соціальні методи дослідження (опитування) показали, така мотивація зумовлює готовність частини споживачів платити додаткову премію (10–50 % від звичайної ціни) за органічні продукти харчування й попит на них у світі швидко зростає. Світовий ринок органічної продукції оцінюється в 23–25 млрд дол. США, зокрема в США – 11–13 млрд та Європі – 10–11 млрд дол. США, а середній темп його зростання складає близько 10–15 %. За найбільш загальними показниками у 2005 р. цей ринок може сягнути 29–31 млрд дол. США.

За споживанням органічних продуктів харчування на душу населення світовим лідером є Швейцарія, кожен житель якої в середньому витрачає на них 117 дол. США на рік, до неї наближається Данія з сумою в 73 дол. Цей показник у більшості країн ЄС нині складає 30–50 дол. на рік, а в США – 45 дол. і має тенденцію до швидкого зростання.

Нині в світі майже сформувалися повноцінні ринки продукції вирощеної на органічних, екологічно чистих добривах, в таких сегментах, як овочі та фрукти, дитяче харчування, сільськогосподарська сировина для переробки (передусім зерно) та молочні продукти, а тому темпи зростання в них дещо сповільнилися.

Подальше зростання ринків органічної продукції відкриває можливості для виходу на них нових виробників. Так, ЄС і Швейцарія є імпортерами, в тому числі зі Східної Європи, зерна, насіння олійних культур, овочів і фруктів та яловичини, вирощених за органічною системою. Водночас для забезпечення від нестабільності та експортних ризиків на цих нових ринках дуже важливим є також розвиток внутрішнього ринку органічних продуктів харчування.

Україна має великий потенціал для виробництва, так званої, органічної сільськогосподарської продукції та її реалізації шляхом експорту, а також у середньостроковій перспективі для її постачання на внутрішній ринок. Водночас органічне сільське господарство сприятиме вирішенню низки актуальних проблем, що існують в аграрному виробництві України та її сільських районах.

Обстеження на початку незалежності засвідчили, що загалом до 90 % орної землі в Україні зазнали різного ступеня деградації, що призводить до скорочення її продуктивності: близько 35,8 % земель еродовані, 25,6 % мають підвищену кислотність, 9,7 % засолені й солонцюваті, а 8,9 % перезволожені та заболочені. З іншого боку, внаслідок економічної кризи, зокрема через брак обігових коштів, за останні роки значно зменшилось використання мінеральних добрив, пестицидів та інших хімікатів, а отже, призупинилася втрата природної родючості ґрунтів. На сьогодні існують значні площі екологічно чистих чорноземів, що можуть бути переведені на органічне землеробство протягом відносно короткого перехідного періоду.

Самі принципи органічного сільського господарства давно відомі в Україні завдяки розвитку концепції «біологічного землеробства», що забезпечує науково-фаховий потенціал, здатний швидко засвоїти міжнародні спеціальні стандарти, в тому числі адаптувати їх до української специфіки та реалізувати їх на практиці. А деякі передові агропідприємства, наприклад, агрофірма «Обрій» (Полтавська обл.) та інші, фактично здійснюють сільськогосподарське виробництво у такий спосіб, що може дозволити сертифікацію їхньої продукції як органічної. Окремі фермерські господарства в деяких регіонах України вже задіяні у виробництві органічної продукції та мають досвід її експорту завдяки сертифікації, що проводиться іноземними сертифікаційними установами.

В Україні вже існує категорія людей (до 5 % населення), передусім у великих містах, що мають зазначену мотивацію до споживання органічних продуктів і готові платити за них вищу ціну. Ця група споживачів створює початкову нішу для органічної продукції в Україні, а отже, для формування внутрішнього ринку такої продукції.

За умов належного впровадження сучасних агроекологічних технологій подальшому розвитку внутрішнього ринку в Україні в середньостроковій перспективі сприятиме зростання конкурентоздатності органічної продукції, яке відбуватиметься шляхом:

- поступового зростання природної продуктивності органічного аграрного виробництва;
- суттєвого зниження виробничих витрат – відмови від застосування дорогих хімікатів та зменшення енергоємності виробництва, зокрема мінімізації потреб у пальному;
- підвищення самодостатності та скорочення залежності виробників від не вигідних умов зовнішнього фінансування – банківських кредитів тощо і виплат з них.

Нарешті, як ми зазначали, досвід розвитку органічного сільського господарства у світі свідчить про створення додаткових робочих місць у сільській місцевості й нових перспектив для малих фермерських господарств і життєздатності сільських громад та інші соціальні переваги, що є надзвичайно актуальними для України.

Для функціонування світових ринків органічної продукції та розвитку органічного сільського господарства надзвичайно велику роль відіграє гарантійна система, що містить певні стандарти, а також установи з інспекції та сертифікації. Ця система забезпечує відповідність органічним стандартам усього процесу аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської сировини до рівня кінцевої продукції, включно з її упаковкою та маркуванням. Таким чином, сертифікація органічної продукції спрямована на методи й засоби як сільськогосподарського виробництва, так і переробки сировини, виготовлення харчових продуктів та їхню доставку до споживача.

В основу тієї чи іншої сертифікації органічної продукції кладуться бізнесові стандарти та/або правові норми. Стандарти є добровільними угодами – результатом досягнення певного консенсусу споживачів та виробників товарів і послуг, тоді як правові норми встановлюють обов'язкові вимоги, що використовуються для державного регулювання. Змішаним варіантом є державне регулювання, яке базується на бізнесових стандартах. У сучасному світі переважає тенденція до заміни правових норм щодо органічної продукції стандартами, оскільки останні – простіші у застосуванні та легше піддаються міжнародній гармонізації, а також через політику дерегулювання, що здійснюється в багатьох країнах.

Провідну роль у формуванні стандартів та міжнародній акредитації установ, які займаються сертифікацією органічної продукції на відповідність цим стандартам, відіграє Міжнародна федерація органічного сільського господарства (IFOAM) – міжнародна неурядова організація, яка поєднує понад 700 активних організацій-учасників у близько 100 країнах світу. Ще в 1980 р. федерація сформулювала перші «Базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва та переробки», а згодом почала здійснювати оцінку сертифікаційних установ на врахування ними зазначених базових стандартів, використовуючи для цього розроблений нею «Акредитаційний критерій IFOAM» [1–3].

Сьогодні ці базові стандарти та акредитаційний критерій, що були вдосконалені в результаті тривалих та інтенсивних консультацій, широко визнані в світі, зокрема зареєстровані як «міжнародні стандарти ISO». Базові стандарти IFOAM фактично виконують функцію «стандартів для стандартів», дозволяючи різні варіації, і тому покладені в основу як багатьох стандартів у приватному секторі, так і державного регулювання в різних країнах, зокрема Директиви ЄС 2092/91.

Міжнародна федерація має програму добровільної міжнародної акредитації сертифікаційних установ – як членів IFOAM, так і установ, що не входять до числа її членів. Акредитація, побудована на базових стандартах й акредитаційному критерію IFOAM, провадиться незалежною компанією IOAS, заснованою федерацією. На сьогодні в IOAS вже акредитовано або знаходяться в процесі акредитації 29 сертифікаційних установ з США, Європи, Японії, Австралії, Китаю, країн Латинської Америки й т. д., на які припадає близько 50–60 % світового обсягу сертифікаційних послуг. Між акредитованими IOAS установами діє багатостороння угода, а також двосторонні угоди, що забезпечують взаємне визнання їхніх сертифікацій [5].

В Європейському Союзі державне регулювання в сфері органічної продукції здійснюється за допомогою Директиви ЄС 2092/91, яка, зокрема:

- визначила загальні рамки та принципи органічного сільського господарства, вимоги до процесу виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та виготовлення харчових продуктів, ознаки та маркування органічної продукції;
- скасувала національне регулювання і створила єдиний ринок органічної продукції;
- започаткувала систему інспекції/контролю органічної продукції, в тому числі при її імпорті в країни ЄС;
- відкрила ринок органічної продукції в ЄС для імпорту з «третіх країн».

Система інспекції органічної продукції в ЄС є змішаною – державно-приватною. Для загального відома Державні органи в країнах ЄС уповноважені здійснювати акредитацію приватних сертифікаційних установ та нагляд за їхньою діяльністю. В свою чергу, ці установи контролюють фермерські господарства, харчову промисловість й імпортерів з інших країн, а також сертифікують їхню продукцію відповідно до тих чи інших бізнесових стандартів, що мають відповідати вимогам

законодавства ЄС (фактично базовим стандартам IFOAM). Експорт органічної продукції до ЄС з інших країн передбачає обов'язкову наявність сертифіката, виданого сертифікаційною установою, акредитованою в ЄС [6].

Існуючі відмінності в державному регулюванні органічного сільського господарства різних країн, а також у приватних стандартах, стримують зростання світових ринків органічної продукції та створюють перешкоди в торгівлі нею. Програма акредитації сертифікаційних установ, яку здійснює IFOAM, дозволяє досягти міжнародної гармонізації базових вимог до органічної продукції. Водночас лише покупці та споживачі органічної продукції можуть визначати, яким конкретним бізнесовим стандартам вони віддають перевагу, і тільки вони можуть приймати рішення, якій саме сертифікації вони довіряють.

Використання розробок IFOAM як основи для державного регулювання органічної продукції в певній країні дозволяє вирішити проблему міжнародної узгодженості, суттєво спрощує національне законодавство, заощаджує ресурси і кошти та дозволяє уникнути багатьох перешкод для виробників. Можливими варіантами цього є включення до законодавства посилань на базові стандарти та акредитаційний критерій IFOAM, визнання акредитації IFOAM для роботи сертифікаційних установ в країні, а також використання послуг IOAS національними сертифікаційними установами.

В Україні існує не лише певний інтерес до розвитку екологічно чистого сільського господарства, що нині знаходиться лише у початковій формі, а й реальні можливості. В цьому контексті надійна система інспекції та сертифікації органічної продукції є стратегічно важливим чинником як для її експорту з України вже в найближчому майбутньому, так і для розвитку внутрішнього ринку такої продукції, який є реальним у середньостроковій перспективі. Створення ж української системи сертифікації, що буде визнаною на національному та міжнародному рівнях, суттєво сприяло б широкому впровадженню органічного аграрного виробництва в Україні.

Водночас, існують об'єктивні інституційно-правові, фінансово-економічні та соціально-психологічні проблеми, що створюють перешкоди та вимагають уваги і вирішення:

- відсутність законодавчої бази, зокрема базового закону щодо органічного сільського господарства та сертифікації органічної продукції;
- необхідність створення інституційної інфраструктури, передусім сертифікаційних установ, асоціацій виробників органічної продукції та відповідної торгівельної мережі; потреба в інтеграції в існуючі міжнародні структури для полегшення доступу на зовнішні ринки; брак інформаційно-консультаційного забезпечення та компетентних дорадчих служб;
- відсутність державної підтримки на період переходу до органічного агровиробництва; можливі фінансові втрати під час конверсії та зміни кон'юнктури ринку; додаткові витрати на технічне переобладнання;
- необхідність зміни стереотипів; брак екологічного мислення та освіти; інноваційна пасивність управлінських структур; високий рівень бідності населення.

Для визначення та реалізації подальших кроків доцільним буде сформувати широке партнерство, що єднати інтереси та потреби різних зацікавлених сторін в Україні, а також залучить до активної співпраці:

- сільськогосподарських виробників, зокрема фермерські господарства та їхні асоціації;
- державні органи влади і управління;
- приватні консультаційні компанії та сертифікаційні установи;
- організації споживачів;
- наукові установи та громадські організації.

Розвиток органічного сільського господарства та створення відповідної системи сертифікації в Україні потребуватиме кваліфікованих спеціалістів, ефективних інститутів та сучасної законодавчої бази, що враховуватиме світові та європейські тенденції. В цьому контексті доцільним та дуже корисним може стати використання багатого досвіду й інструментарію, які Україна може запозичити у Міжнародній федерації органічного сільського господарства IFOAM, Європейського Союзу, а також у країн-лідерів, зокрема Швейцарії.

У цьому зв'язку для України ціна земельних ресурсів набуває особливого значення. На даному етапі земля використовується як об'єкт оренди, тому на цьому етапі доцільно вивчити ціну, її функції і чинники, що на неї впливають.

В ринковій економіці, де всі відносини опосередковуються товарно-грошовими формами, все практично є об'єктом купівлі-продажу і має свою ціну. За допомогою цін виражаються різні показники і вимірюються економічні величини: обсяги виробництва, обігу і споживання, основні і оборотні фонди та інші ресурси. Отже, в першу чергу, ціни – це форма вираження економічних (мінових) відносин людей в умовах товарної економіки, тобто категорія суспільна. По-друге, ціна на конкретний товар може бути вищою або нижчою, тобто може коливатися. Але ці коливання не є довільними, вони відбуваються навколо внутрішньої субстанції ціни, якою є вартість товару. Тому ціна, як категорія кількісна, це грошове вираження вартості товару.

В економічній літературі, особливо зарубіжній, можна зустріти й інші визначення ціни. Зокрема деякі американські вчені вважають, що ціна – це кількість грошей, що сплачується за певну кількість товарів чи послуг певної якості. Розбіжність у визначенні категорії ціни залежить від того, на яких теоретичних позиціях знаходяться автори. Економісти, які дотримуються класичних поглядів, тобто стоять на позиціях трудової теорії вартості, розглядають ціну як грошовий вираз вартості. Для тих же, хто дотримується інших поглядів, ціна, як правило, це певна сума грошей, за яку продавець і потенційний покупець погоджуються здійснити угоду купівлі–продажу товару. Прибічники ж теорії граничної корисності взагалі вважають, що будь-яка ціна – це «одномоментна» цінність (вартість), в той час як цінність – це ціна, «розтягнута» на тривалий період.

Реалізацію проекту: «Розвиток "Колосу України"» можна представити на рисунку 3.

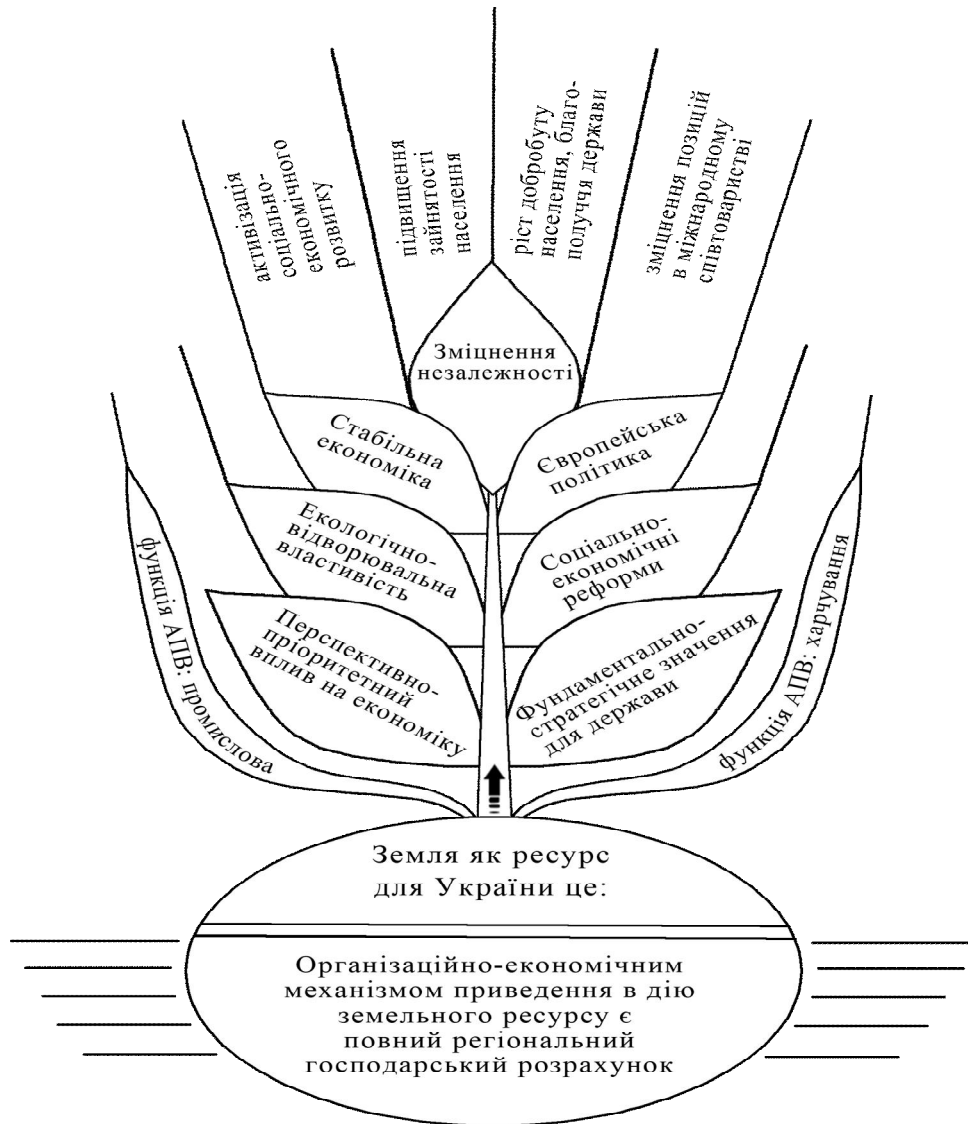

Рис. 3. Розвиток «Колосу України» в умовах ЄС

Проблема ціноутворення, визначення факторів, що формують ціну, впливають на її рівень – одна з центральних проблем економічної теорії. Це знайшло своє відображення у багаточисельності теорій, присвячених вартості та цінам, в т. ч. і в сільському господарстві.

Вартість – це втілена в товари праця. При чому праця не кожного індивідуального приватного виробника, а суспільно-необхідна. Тобто праця, що відображає середні умови виробництва даного виду товару, на даному етапі розвитку суспільства, в даних конкретних умовах. Затрачена на виробництво товару чи послуги праця сама в собі вирадитися не може, тому що в загальному виразі – це затрати фізичної, розумової та нервової енергії людини, яку вона витрачає, виробляючи блага. Тому формою

виразу вартості виступає мінова вартість, тобто певна кількісна пропорція, в якій один товар обмінюється на інший [6].

Вартість лежить в основі будь-якого обміну, регулює пропорції, в яких товари чи послуги обмінюються на ринку. Історично процес розвитку форми прояву вартості пройшов досить складний і тривалий шлях – від простої (випадкової) форми до грошової. З появою грошей виникає ціна, як грошовий вираз вартості, якою люди користуються і в сучасній ринковій економіці. Виступаючи грошовим виразом вартості, ціна не обов'язково повинна дорівнювати їй. Більше того, в реальних мінових відносинах ціна практично завжди відхиляється від вартості, може бути вищою або нижчою вартості. Це коливання зумовлено певними факторами, про які мова піде далі.

Визначення рівня цін витратами виробництва вилучає з цього процесу вартість додаткового продукту, що є важливим елементом вартості, а, отже, і ціни.

Згідно з теорією трьох факторів, у створенні благ (товарів) беруть участь три фактори виробництва: праця, капітал (засоби виробництва) і земля. Ціною цих виробничих факторів є заробітна плата, процент (прибуток) і рента, які відповідно розподіляються між власниками факторів виробництва, власниками засобів виробництва (капіталістами) і земельними власниками. Ціна названих факторів формує субстанцію (основу) вартості, що у грошовому вираженні виступає як ціна товару. Отже, певна тавтологія або спроба вивести ціну з ціни, що притаманно теорії витрат виробництва, зберігається і в теорії трьох факторів виробництва. Але незважаючи на це, вона послужила основою багатьох майбутніх теорій ціноутворення, зокрема, теорій граничної корисності.

Теорії граничної корисності, що отримали широкий розвиток з 70-х років. Суть цих теорій зводиться до такого:

- а) у процесі ринкової взаємодії попиту і пропозиції, що визначає рівень ринкових цін, вирішальне значення належить попиту;
- б) вартість розглядається як суб'єктивна категорія, результат оцінки індивідуумом споживчих благ залежно від інтенсивності потреб і рідкості благ;
- в) суб'єктивна оцінка визначається, виходячи з граничної корисності останньої одиниці товару, що задовольняє дану потребу.

Отже, вирішальне значення надається сфері обігу, де вступають у взаємодію індивідуальні оцінки покупців і продавців. Виробництву відводиться другорядна роль.

При всій однобічності (утворення вартості лише у сфері обігу), теорії граничної корисності відіграли певну роль у розвитку економічної теорії, а саме – у розкритті закономірностей прояву корисності та формування ринкового попиту. Використовуються вони і для аналізу динаміки, і оптимізації економічних процесів ринкової економіки, для математичного моделювання, при прийнятті економічних рішень, пов'язаних з альтернативним вибором між можливими варіантами.

Близькою за суттю до теорії граничної корисності є теорія попиту і пропозиції. Тим часом вона не враховує той факт, що самі попит і пропозиція залежать від цін товарів.

Найбільший вплив на сучасні теорії вартості та цін має неокласична теорія англійського економіста кінця XIX початку XX ст. А.Маршалла. Вона поєднує теорію витрат виробництва, граничної корисності, попиту і пропозиції у формуванні та русі цін. Виходячи з того, що формування ринкових цін відбувається в результаті взаємодії попиту і пропозиції, А.Маршалл пов'язував зміни попиту з категорією граничної корисності, а пропозиції – з вирішальним впливом витрат виробництва.

У сучасних теоріях ціноутворення переважає підхід, згідно з яким теорія вартості вже не займає центрального місця. На передній план вийшла теорія ціни, яка комплексно вивчає вплив різноманітних ціноутворюючих факторів, що впливають на ціни посередництвом зміни попиту і пропозиції на ринках. Деякі економісти, виходячи з того, що ціна в сучасному виробництві залежить від складного комплексу факторів (продуктивність праці, циклічний характер виробництва, стан грошового обігу, характер державного регулювання тощо), висловлюються взагалі проти необхідності використання будь-якої теорії вартості. Це стосується насамперед мікроекономічного аспекту ціноутворення.

Функції цін. Ціна, як основний інструмент ринкового механізму, виконує самі різноманітні функції. В економічній літературі, залежно від того, на якому рівні (макро- чи мікро-) ціна розглядається, які критерії беруться за основу, зустрічаються різні типи класифікації цих функцій, називається їх різна кількість.

Не заперечуючи значимості інших класифікацій, ми дотримуємося точки зору, що критерієм виділення функцій ціни повинно бути з'ясування її ролі як основного інструменту, що опосередковує функціонування усього ринкового механізму. Виходячи з цього, можна виділити три найбільш важливі функції ціни: обліково-інформаційна, розподільча та стимулююча (Рис. 4).

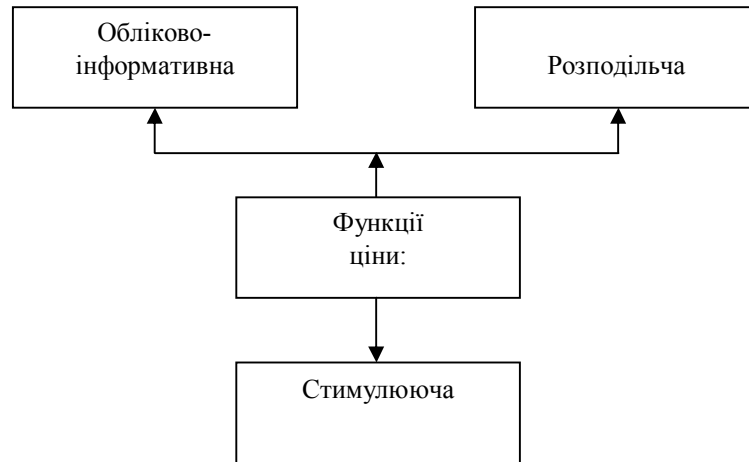

Рис. 4. Функції ціни

Основною функцією ціни можна вважати *обліково-інформативну*. Ціна, як нам відомо, це грошовий вираз вартості. Отже, чим повніше вона відображає вартість (суспільно-необхідні затрати), тим надійніше її можна використовувати для порівняння затрат, співставлення ефективності різних господарських рішень, визначення свого місця в ринковій конкуренції і т. д.

Отже, по-перше, виконання цієї функції цінами полягає у максимальному наближенні їх до суспільно-необхідних затрат, забезпеченні покриття витрат виробництва і обігу, а також певного прибутку державі, фірмі і окремому підприємцю. По-друге, ціни, завдяки тому, що дають інформацію про попит на товари (послуги), вигоду їх виробництва, слугують надійним інструментом для економічних вимірів, вибору економічних видів продукції і напрямків технічного прогресу, прийняття оптимальних, з точки зору суспільства, фірми, окремого підприємця оперативних та стратегічних господарських рішень. По-третє, виконуючи цю функцію, ціна у ринковій економіці сприяє координації зусиль мільйонів організацій, фірм і індивідів, які складають національне господарство. Така координація вимагає колосальної інформації про наявність найрізноманітніших товарів і послуг, що пропонуються величезній кількості економічних суб'єктів. До того ж, останні повинні мати цілком чіткі спонукальні мотиви, передбаченим чином реагувати на ту інформацію, яка отримується, і передавати її далі. Саме таку інформацію і спонукальні мотиви містять в собі ціни.

Розподільча функція. Завдяки цій функції ціни сприяють розподілу та перерозподілу вартості суспільного продукту і національного доходу, в результаті чого покриваються затрати на виробництво, утворюються доходи і нагромадження у держави, галузях, регіонах, на підприємствах (фірмах), а також у окремих соціальних груп населення та індивідів. Від зміни цін суттєво залежить, які господарюючі суб'єкти збільшать свої доходи, а які зменшать, збільшаться чи зменшаться майнова диференціація населення, буде нормальною чи порушиться еквівалентність обміну між галузями і сферами народного господарства, регіонами, підприємствами, індивідами і державами. Чим складнішим і масштабнішим стає ринкове господарство, тим активнішу роль у формуванні розподільчої функції ціни починає відігравати держава. Про що мова піде далі.

Стимулююча функція. Ціни активно впливають на виробництво продукції та її виробниче і особисте споживання. При одних цінах господарюючий суб'єкт буде прагнути швидше засвоювати виробництво нової, прогресивної продукції, а при інших – він буде байдужим до неї. Аналогічно веде себе і споживач.

Стимулюючий або антистимулюючий вплив ціна здійснює на виробника шляхом збільшення або зменшення прибутку при реалізації товару (послуги), а на споживача – більш високим або нижчим своїм рівнем. Так, ціни заохочують виробників, при збільшенні ними випуску і реалізації продукції шляхом зростання маси прибутку. Щодо споживачів, стимулююча функція ціни проявляється у зворотній залежності: ціни зросли – купівля і споживання продукції споживачами зменшилася, і навпаки.

Цінові чинники. Визначення ціни як грошового виразу вартості не означає, що ціна обов'язково співпадає з вартістю. Більше того, їх співпадіння можна розглядати лише як епізод, як тимчасове явище. Реальна ринкова ціна, як правило, вища або нижча вартості. І ці коливання ціни навколо вартості відбуваються під впливом різних факторів. Їх можна звести у дві такі групи: ціноутворюючі фактори і фактори ціновідхиляючі.

Ціноутворюючі чинники, це ті чинники що діють у сфері виробництва. Вони впливають на величину затрат на виробництво товару чи послуги, а, отже, формують основу ціни. До них відносяться всі фактори, що впливають на продуктивну силу праці. Ціновідхиляючі – це фактори, що діють на ринку.

Вони сприяють відхиленню ціни від уже сформованих у процесі виробництва затрат праці (рис. 5).

Рис. 5. Чинники, що впливають на рівень цін

Таким чином, формуючи ціну землі, необхідно враховувати всі теоретичні надбання у цій сфері, функції та чинники, що впливають на ціну. Як було підмічено, шляхи впровадження реформаційно-трансформаційних змін у сфері використання земельних ресурсів повинні передбачати:

- законодавче забезпечення всіх процесів;
- повний господарський регіональний розрахунок.

Висновки. Таким чином, маємо право зробити такі висновки. Близько 70 % земельного фонду України – це сільськогосподарські угіддя, більшість з яких зосереджені на родючих ґрунтах і дуже за період тоталітарного режиму розорані. Орні землі (або рілля) становлять 4/5 від загальної площі сільськогосподарських угідь – це один із найвищих показників у світі. Забезпеченість одного мешканця країни ріллею перевищує світовий і європейський показники майже у 2,5 раза. Найвища частка рілля у степовій зоні – близько 90 %. Проте така висока розораність земель нерідко призводить до посилення водної та вітрової ерозії ґрунту – знесення родючого шару. Внаслідок цього виникають яри та балки, трапляються пилові бурі. Великої шкоди ґрунтам завдають неправильний обробіток, безсистемні зрошення і внесення мінеральних добрив. Внаслідок цього ґрунти руйнуються та виснажуються, знижується їх родючість.

Для підтримання ґрунтів у належному стані необхідно вживати різні заходи: насаджувати дерева і кущі на схилах ярів, щоб зупинити їх ріст; схили височин розорювати упоперек, щоб запобігти змиванню ґрунту поверхневими водами; в міру зрошувати землі; науково обґрунтовано вносити мінеральні добрива.

Взагалі впровадження інноваційно-логістичних підходів, залучення внутрішніх та зовнішніх (в умовах ЄС) інвестицій дозволяє на базі активізації використання земельних ресурсів розвивати не лише різноманітні галузі сільського господарства, а перед усього переробну промисловість за замкнутим циклом від вирощування сільгосппродукції до її переробки та реалізації.

Такий підхід забезпечить ефективне використання наявних земельних ресурсів, поживлення використання трудових, фінансових та інвестиційних ресурсів, зайнятості населення.

Список використаної літератури:

1. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти / Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, І.П. Вовк та ін. – Тернопіль : Терно-граф, 2012. – 456 с.

2. Інноваційні підходи до раціонального і ефективного використання природних ресурсів / *Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, В.А. Паляниця* та ін. // Інноваційна економіка, 2012. – № 1. – С. 13–18.
3. *Балашова Р.І.* Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / *Р.І. Балашова*. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 1999. – 16 с.
4. *Вовк Ю.* Вплив факторів ресурсоемності продукції на ефективність виробництва в машинобудівній галузі / *Ю.Вовк, О.Погайдак* : збір. тез XV наукової конференції ТНТУ ім. Івана Пулюя.
5. *Вовк Ю.* Підходи до визначення поняття «раціональність» у системі використання ресурсів / *Ю.Вовк, Б.Андрушків* // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя // секція: стратегічні аспекти інноваційного розвитку, 19 травня 2011 р. : збір. тез доповідей «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій». – Тернопіль : ТНТУ, 2011. – С. 77–78.
6. *Вовк Ю.* Організаційно-економічний механізм управління раціональним використанням ресурсів / *Ю.Вовк* // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1 (4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vuvvr.pdf>.
7. Економіка ресурсозбереження / под ред. *А.М. Невелева*. – К. : Наук. думка, 1989. – 248 с.
8. *Мазін Ю.О.* Економічні основи управління інноваційною ресурсозберігаючою політикою в машинобудуванні / *Ю.О. Мазін*. – Суми : СДУ, 2005. – 222 с.
9. *Мочерний С.В.* Методологія економічного дослідження / *С.В. Мочерний*. – Львів : Світ, 2001. – 415 с.
10. Методика проведення секторного аналізу економіки № 22–27/20 від 12.07.93 р.
11. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 37883 від 11.04.2011 / Ресурсономіка – новітня наука в системі виживання людства // *Андрушків Б.Н., Кирич Н.Б., Стойко І.І. та ін.*
12. *Meadows D.H.* The Limits to Growth / *D.H. Meadows et al.* – New York, Potomac Associates, 1972.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clubofrome.org.ua/arkh-v/dopov-d-na-m-zhnarodnomu-sem-nar.html>.

АНДРУШКІВ Богдан Миколайович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри менеджменту підприємницької діяльності Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії і практики менеджменту;
- система оцінки результативності та ефективності діяльності підприємства.

КИРИЧ Наталія Богданівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту у виробничій сфері Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії і практики виробничого менеджменту;
- дослідження сучасного стану переробної галузі агропромислового комплексу в Україні та пошук напрямів її вдосконалення.

ПОГАЙДАК Ольга Богданівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Наукові інтереси:

- визначення результативності підприємства;
- оцінка ефективності.
-

МЕЛЬНИК Лілія Миколаївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту підприємницької діяльності Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Наукові інтереси:

- виробничий менеджмент;
- фінансове управління.
-

ТАРАСЮК Галина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- планування діяльності підприємства;

- методологія наукових досліджень;
- управління проектами.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2013
